

Mirko Virius, Mihovil Pavlek Miškina

Vladimir FUČIJAŠ

MARTIRIJ PAVLEKA MIŠKINE

Seljak-pisac

Mihovil Pavlek Miškina

(Đelekovec, Podravina 24.IX 1887. – 21.VI 1942, ustaški logor Jasenovac)

Tko se ne boji reći istinu mora biti pripravan na sve.

Kad bude više svijetla bit će i više oslobođenih duša.

Kad ljudi spoznaju istinu bit će u stanju izreći je.

(M.P.Miškina)

Možda je temeljna istina koju nam je ostavio i koja nam je danas vrijedna za razmišljanje upravo u toj rečenici, rekla je pjesnikinja Božica Jelušić, rođena Podravka iz Pitomače, uvodeći nas u temu dokumentarne emisije Prošlost u sadašnjosti. Istinoljubivost, pravdoljubivost, želja za jednakošću svih stvorenja, temeljne su kvalitete njegova opusa. Danas možemo sa sigurnošću ustvrditi da je Miškini uspelo ono što je želja svakoga pisca bez obzira da li starta s profesionalnih pozicija ili kao prikraćeni i slabo naobraženi autor, a to je da preživi u slovu. Miškina je uspio preživjeti u slovu i na taj način relativno kasno ipak ga je dosegla pravda za kojom je cijeli život žudio.

Crveni makovi

(Odlomak)

Opet su jutros procvali

u žitu makovi sneni,

sve su nam njive ovili

cvjetovi njihovi crveni!

Znaš li majko, majčice,

kakvi su ono cvjetovi,

po onim tamo njivama

takovi divni – crveni?

Gorki su, sinko, plodovi,

Čemer je ono procvao,

Umjesto zlatne pšenice

korov je tamo niknuo!

*Krvlju su kmetskom sijani,
kletvama, bunom miješani,
suzama, znojem pojeni,
zato su tako crveni . . .*

Ti slavni Crveni makovi, kaže pjesnikinja, nisu bili nikakvi revolucionarni makovi, niti je ta crvena boja u takvom pojednostavljenom smislu ovdje upotrijebljena, već dakako u smislu jedne suptilne alegorije i jedne fine metafore. Pisao je s mišlju o boljitku. S mišlju o zvijezdi prosvjete koja će zasjati selo. Pisao je s mišlju da to selo dobije svoj dokument, svoju vrijednost. Da dobije na neki način pravo postojanje i u književnosti.

Život podravskog sela, pa tako i Đelekovca, potpuno se izmijenio. Gotovo ništa nije slično onome o čemu je pisao Miškina. Zemlja se obrađuje pomoću strojeva i u svemu osjeća se drukčiji život. Malo je ostalo starih kuća. Već dugo ne postoji ni kuća u kojoj je živio Mihovil Pavlek Miškina. Na tom mjestu sada je kuća novijeg datuma, iz pedesetih godina prošloga stoljeća.

Svakoga rujna u Đelekovec dolaze brojni poklonici na tradicionalnu priredbu posvećenu Miškini i slikaru Viriusu. U Zavičajnoj zbirci (fundus Muzeja grada Koprivnice, op. ur.) u kojoj je sačuvan i originalni grubo istesani Miškinin radni stolić i još neke stvari koje su mu pripadale, prisjećamo se njegova martirijskog puta kroz život do tragičnog pogubljenja u ustaškom logoru smrti u Jasenovcu.

Kada i zbog čega je počeo pisati? Godine 1919. Nakon smrti Antuna Radića.

– Ja sam toga čovjeka neizrecivo volio, jer je i Njegova ljubav za seoski svijet bila neizmjerljiva. On je znao pogoditi žicu narodnu tako da su ljudi govorili: Piše nam kao da s nama iz jedne zdjele jede. Njegova smrt potresla me, bio sam kao izvan sebe. Osjećao sam se Njegovim dužnikom, želio sam Mu barem mrtvom odati poštu. Ali kako sam udaljen od Zagreba, financijski slab, nisam mogao. Bol u duši rasla je, postajala je sve veća, uzeo sam olovku i napisao nekrolog. Iza toga došlo je drugo.

Godine 1933. u intervjuu časopisu 15 dana na pitanje “Kako živite na selu?”, odgovorio je: *Danas dosta teško, katkad i očajno... Poznato mi je iz povijesti da oni koji su u znoju lica svoga obrađivali zemlju nisu nikada živjeli lako. Danas je teško, gladni nismo, ima kruha. Kakav je, to je drugo pitanje. Nerazmjer kupovnih i prodajnih cijena izbacio nas je iz kolotečine normalnog života. Gospodarski slom ne dozvoljava mu da se okoristi tekovinama novijeke civilizacije. Postaje nezadovoljan, svaki dan slabiji u borbi za opstanak.*

Koliko sličnosti s današnjim položajem seljaka!

Knjiga mu je bila prijatelj od rane mladosti, na paši uz stoku i u rijetkim trenucima odmora. Što je čitao: “Čitao sam sve što mi je kad pod ruke došlo. Ali

najradije Šenou, Preradovića, Novaka i Kozarca. U to vrijeme bio je počeo, naime, onaj protukuenovski pokret u Hrvatskoj. Ja sam bio mlad i naravno da me je oduševljavalo onaj Šenoin žarki nacionalizam i Preradovićevo sveslavenstvo. Kod Novaka i Kozarca uvidio sam da nije dovoljno imati slobodnu domovinu, ako u njoj nije uređeno socijalno pitanje. Od drugih pisaca donekle poznam Matoša, Krležu, Vilovića; Od Čeha Jirasekove Pasoglavce, Bakicu Nemcove, ruskog apostola Tolstoja i jednog od najvećih sinova ne Matuške Rusije, već sina i diku cijelog čovječanstva; Gorkog čiju sam velepjesan o Sokolu i roman Mati u tridesetoj godini tri puta uzastopce čitao". Zanimljiva su Miškinina razmišljanja o seljačkoj književnosti: "Stotinu godina seljački je svijet svoje misli i osjećaje izražavao na drugi način: u rezbariji, u vezu, u izgradnji domova. Jer drugih znakova nije poznao. I kad ih spozna svaki čovjek, tek onda otkrit će sve ono što leži zakopano u duši narodnoj. Naša seljačka književnost mlada je. Ili da rečem pravilnije: Otkad je i seljačkom svijetu omogućeno znakovima pogađati tuđe misli, odvažilo se tek nekoliko ljudi da i oni pokušaju u toj formi iznijeti svoje. Seljačka književnost je ogledalo seljačke duše. Ona je skup svih patnja i bolova seljačkog naroda, ona je skup nada, misli i osjećanja seljačkog naroda.

Olovka – slamka spasa

Cijeli život Miškina je proveo u neljudskim mračnim okolnostima. U okolnostima koje su sprečavale njegov ljudski i književnički razvoj Život je proveo u bijedi. Oženio se s 18 godina. Imao je osmero djece. Prerano je izgubio životnu družicu i potporu svoju ženu Maru kojoj će kasnije posvetiti knjigu pjesama s naslovom Mrtvoj drugarici. A možda je najtragičnije od svega to što je olovka njemu bila slamka spasa. Za olovku se hvatao kako bi spriječio otklizavanje i urušavanje ljudskosti, da bi spriječio i svoj odlazak u onu tamu neznanja, zaostalosti, predrasuda u kojima je živjelo tadašnje selo, naglašava Božica Jelušić.

A kako je počeo pisati? Je li počeo s pjesmama? Ili nekako drukčije, nekim zapisima koji su vodili prema socijalnoj i sličnoj literaturi?

Cijelo njegovo književno djelovanje pada otprilike u 30-te godine, dakle između 1927. kada je objavio zbirku crtica i zapisa Za svojom zvijezdom i 1932., kad je tiskana zadnja njegova knjiga Mrtvoj drugarici. Počeo je neuobičajeno. On se otimao kaljuži seoske stvarnosti, otimao se životu po inerciji. Zapravo je želio prikazati likove iz sjene, koji bi nepovratno pali u zaborav da nije bilo njegova zapisivanja. Bio je svjestan kratkoće vremena. Bio je svjestan svoje teške životne sudbine. Dodajmo tome činjenicu da je postupno slijepio, da mu se gasio vid budući da je pisao u štali uz isparavanje amonijaka, uglavnom na mjesecini, jer je štedio onu skromnu uljanicu koju je imao. Ali, postojala je i urođena slabost očiju.

Miškina je pisao brzo, samo prve, radne verzije. Gotovo nikad nije uspio do-
rađivati i izgrađivati svoj literarni stil. Kasnije će kritičari primijetiti stanovitu
brojglersku komponentu, naročito u socijalnom dijelu njegove književnosti. No,
mi bismo rekli da je bio istančan lirik, ali tu drugu osobinu nije uspio do kraja
razviti, kaže Božica Jelušić. Stil mu je jednostavan i pomalo naivan, gdje postoje
paralele s likovnom umjetnosti toga doba, naivnom umjetnosti u hlebinskom
okružju – Mraz, rani Generalić. Miškinin je stil bio posve skromnih izražajnih
sredstava. Služio se slikama posvojenim i usvojenim iz prirode. Služio se posve
jednostavnim poredbama, ali je metafora strpljenja možda ono što njegov opus
čini tako raspoznatljivim. Opisujući jedno raspelo na raskrižju, opisujući prepe-
licu kojoj je netko posjekao mladunčad u travi, opisujući zarobljeno ždrijebe,
cujzeka, kako ga naziva, on zapravo neprestance izražava želju za oslobođenim,
punokrvnim životom i želju za pravdom.

KRIČALA JE ...

*Kričala je v poli tica,
drobna, mala prepelica,
kričala za sega grla . .
Vse se misli: kaj se zdrla...*

*V travi si je gnezdo zvila,
notri jajca namestila,
naduvala se je dogo,
srcem grela dnevi fnogo.*

*Vtiči so se mali zlegli,
s trave glave gore digli,
prosili so nekaj jesti,
poletela je donesti.*

*Dok je ona hranu brala,
Tičem malim kaj bi dala,
došli jesu kosci v pile,
kosili so brže bole,
kosili so bujnu travu,
pokosili tičem glavu.*

Miškina kao gospodar

Stjepan Kadija bio je dečko iz susjedstva. Imao je 15 godina kad su Miškinu otpremili u Jasenovac. A seljačka djeca prije sazrijevaju, posebice u ratnim okolnostima. To je bil čovjek koji je uživao veliki ugled ne samo među mještanima, nek u okolici i daleko od Đelekovca. I djeca su znala da se on borio za prava seljaka. Miškina je bil jedan od boljih gospodara. On je imal sina, profesora na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu. Pa, jasno raspolagao je tim stručnim znanjem. Dolazio je od vremena do vremena doma i kao obrazovan čovjek i on je i tatu i braću upućivao kako mogu više proizvesti na toj zemlji. A tu je bila, u Koprivnici, tvornica Danica koja je proizvodila umjetno gnojivo Super fosfat. I njegova je obitelj počela primjenjivati to gnojivo i oni su bili u prednosti u odnosu na druge poljoprivrednike. I brojni ljudi dolazili su k Miškini pitat za savjet, jer je on više znal od drugih seljaka.

Nekim je seljanima izgledao smiješno kad je premeral na oranici da bi izračunal koliko je koraka napravil na jednu ral za plugom, za konjima kaj je išel. Znači, jednu brazdu je prebrojil, onda podelil te brazde i pomnožil da bi onda u Beogradu mogel reći koliko je seljak napravil koraka dok je zoral samo jedan red. I da bi se eto trebal jednog dana taj njegov rad priznati i vrednovati. Miškina je održaval različite skupove i na njma je govoril. Bil je uvijek glavni govornik. A kak je govoril o problemima sela i seljaka, zauzimao se za rješavanje različitih poteškoća koje vlasti ne rješavaju, ljudi su ga sa zanimanjem slušali.

U Podravini su bili vrlo mali posjedi. Jer, to je područje bilo već gotovo dva stoljeća potpuno mirno, i zahvaljujući tome što je stanovništvo ovdje voljelo živjeti i ostajati, jer Podravec voli svoju rodnu grudu, posjedi su se parcelirali. I po nasljednom pravu sva su djeca imala jednako pravo na zemlju tako da je došlo do strahovitog usitnjavanja površina. I većina obitelji imala je oko 2 do 4 jutra zemlje. A seljak koji je imao 10 jutara smatrao se u tom kraju vrlo imućnim i zvali su ga gospodar.

Prof. dr. Mira Kolar navodi da je Miškina imao posjed osrednje veličine. Imao je zemlje, nešto oranice, čak je imao i nešto šume. Ali se ta šuma nalazila u Madžarskoj. I 1918. kada je na Dravi postavljen nevidljiv zid između Hrvatske i Madžarske, svi oni koji su prijeko imali posjede ili šume i vinograde, kao što su imali Miškinini, faktički su ostali bez njih. Osim toga, podravske poljoprivredne i stočarske proizvode uskoro je u drugi plan stavila i agrarna kriza koja je počela harati 1926. I poradi toga što se je u Europu počelo dovoziti jeftinije kanadsko i američko žito. Pa onda je počelo dolaziti i iz Rusije. A ove naše proizvode više nismo mogli plasirati, jednostavno više nisu nailazili na prođu.

Mladost je Mihovil Pavlek Miškina proveo u vrlo teškim vremenima. To je s jedne strane Prvi svjetski rat, a s druge vrlo veliko iseljavanje što je došlo kao

posljedica neriješenih agrarnih odnosa. Miškina je 1918. bio u Mjesnom odboru Narodnog vijeća i već je tada tražio promjenu odnosa prema poljoprivredi.

Poljoprivreda je ono ključno što je zanimalo Miškinu, kaže prof. dr. M. Kolar. To razdoblje obilježava nerazmjerno velik broj sitnih seljačkih gospodarstava, agrarna prenaseljenost, niski prinosi, niska tržišnost, dakle teškoće oko prodaje i niski dohodak. Kako bi preživjeli u poljoprivredi vrlo je razvijen rad seljaštva po šumama. Zato su šumske manipulacije bile jake. Zatim u ciglanama, jer se dosta gradilo. Žene rade u tekstilnoj industriji. Djevojke odlaze u kućnu podvorbu i na taj način zarađuju novac kako bi kupile Singericu i najpotrebnije za mlado domaćinstvo jer je poslije raspada kućnih zadruga mnogo domaćinstava koja nisu imala ništa ili vrlo malo. U Koprivničkom kotaru je 1931. od poljoprivrede živjelo 87% ukupnog stanovništva što govori o ekstremno teškim prilikama u Podravini, odnosno o zaostajanju industrijalizacije na tom području.

Miškinin buntovni duh

I na njega kao i na sve njegove suseljene silno je utjecala ideologija braće Radić. Od 1903., dakle od velikih buna u čitavom hrvatskom području, pa nadalje, Miškina osluškuje, pamti i pokušava se i sam uključiti u Radićev pokret. A moramo se podsjetiti da je Miškina prvi svoj članak napisao 1919. i da je taj članak, u stvari nekrolog, bio posvećen uspomeni dr. Antuna Radića neposredno nakon njegove smrti. Poslije toga Miškina vrlo mnogo piše u Narodnoj zaštiti koju je uređivao Đuro Basariček. Kasnije se je povezo sa Seljačkom prosvjetom. A 1926. pojavila se knjiga "Za svojom zvijezdom" u kojoj daje poticaj za buntovnost. Miškina, naime, traži da seljak sam utječe na svoju sudbinu.

Nije možda loše spomenuti, kaže prof. dr. Mira Kolar, da Miškina u vremenu Stjepana Radića, nikada nije bio ni predložen, niti izabran za narodnog zastupnika. Stjepan Radić kao mirotvorac nije tolerirao buntovni duh kojim je bio natopljen, impregniran Miškina i to ga upravo razlikuje od Radića koji ga onda ne uzima u onaj svoj uži krug, iako je Miškina već u tom vremenu bio najbolji seljački pisac. Do 1929. on je bio jedno vrijeme općinski načelnik. Zatim putuje u Brno, pokušava što više naučiti. Istodobno stavlja se na čelo pokretu koji se bori za boljitak seljaka. Njegovi literarni radovi postaju sve radikalniji. On se okomljuje na gospodu vidjevši prevelike socijalne razlike između gospode advokata, liječnika, onih koji žive u gradovima i seljaka koji gotovo ne može preživljavati u postojećim uvjetima. Godine 1935. napisao je Trakavicu u kojoj analizira zlo koje muči seljaštvo i zašto seljaštvo nikada ne može izaći iz te loše situacije.

Trakavica

Trakavica simbolizira nametnika - državu koja nemilosrdno razara iscrpljeno seljačko gospodarstvo iznemoglo od silnih poreza. U takvu sustavu nameće se posve apsurdno pitanje je li i liječenje oboljelog djeteta u bolnici nužno ili je to tek način na koji se izvlači novac. Đuka Prelec bijesan zbog upravo primljena poziva za plaćanje psetarine nabraja namete: *Jučer dimnjačarija, neki dan radi potoka. A onda kovaču, kolaru... Za koji dan bolnica, i sve prijeti ovrhom! Muči ga što je sin čak na četrnaest dana radi velike gliste, trakavice, smješten u bolnicu. Pita se ne bi li se to moglo i kod kuće liječiti. Ne, sve u tuđi džep. Još i gliste tjerati. Svi misle: ima seljak novaca, neka plati. Pa i bilo je nešto, ali eto koliki su se pripili i priljepili uz njega. To su ti prave trakavice! Svuda stignu: kud glavom, kud repom.*

Prof.dr Mira Kolar nastavlja - U pjesmi posvećenoj radniku izražava želju da seljak surađuje s radnikom na promjeni društvenoga poretka. Na izborima 1935. Miškina je u cijeloj Podravini izabran za narodnog zastupnika. Međutim, nije imao prilike da svoje misli izreče u Parlamentu jer je Vladko Maček Parlament bojkotirao. Postupio je, dakle, isto kao što je postupio i Radić deset godina prije. Mislim da je to zapravo bilo vrlo negativno jer se upravo u Beogradu trebalo izboriti za promjenu stanja. Godine 1938. Miškina je opet izabran za zastupnika i često odlazi u Beograd. Bori se tamo za pojedinačna rješenja. U tom vremenu Podravina nešto i dobiva što inače ne bi dobila da nije imala tako brutalnog i tako žestokog zastupnika koji je znao doista i kriknuti onda kada je to zatrebalo.

Možemo reći da je Mihovil Pavlek Miškina bio socijalno orijentiran, ali nije bio komunist. Nije bio ni nacionalist jer suradnja u Narodnom kolu, u kalendaru Seljačko kolo, ukazuje kako je bio voljan surađivati sa srpskim stanovništvom u Hrvatskoj, dakako seljacima, ako su oni prihvatili način seljačkog života i zemlje u kojoj žive. Miškini treba odati poštovanje što je toliko dobra zamislio za hrvatskog seljaka dajući mu nadu u budućnost života na selu.

Jako mnogo je surađivao sa Zavodom za istraživanje seljačkog gospodarstva koji je vodio ekonomist i sociolog Rudolf Bičanić. Na temelju anketa među seljaštvom objavio je knjigu "Kako živi narod". Miškina je surađivao i sa Školom narodnog zdravlja Andrije Štampara i vrlo oštromno dovodio stručnjake na podravsko selo. Pod tim utjecajem dosta toga se izmijenilo i u mišljenju ljudi i u samom procesu života na podravskom selu.

Što sam sve vidio

U prozi s naslovom "Što sam sve vidio" provodeći anketu za Školu narodnog zdravlja Miškina je opisao prilike na selu ustvrdivši: *Selo je u tami. Tisuće godina*

pripravlja ga se, upućuje za život na drugom svijetu. Uči se strpljivosti, poniznosti, potpunoj predanosti u božju volju. Nitko do braće Radića nije sebi dao truda da ga uputi i za život na ovom svijetu. I čude se ljudi, školovani ljudi, pravi i poštteni ljudi, što se narod ne zna snaći. Je li onda čudo što mu u takvim prilikama zamiru svi plemenitiji osjećaji duše – što mu težine života izjeda sva dobra svojstva, a ostaje budno tek ono što zahtijeva život i želudac? U kolikim kućama snuždio sam se do očaja. Vidim – došlo se do kraja. Sve golo, istrošeno i zaduženo. A država naplaćuje, šalje svoje činovnike, nepoznate ljude u svečanim odjećama.

OVRHA

*Jastuke, perine, žito, meso, mast
iz kuća i ambara vuku;
Žene anemične, bolećive, bose
zuje kao razdražene ose,
viču, psuju, pružaju ruku:
Ženi je jastuk, perina veselje, ponos, čast.
Na krevet kao na oltar gleda.
Tu život se začinje, rađa i umire,
kad vidi, da to tuđa kaljava ruka dira,
osjeća muku, i ne da.*

Kao većina hrvatskih političara i hrvatski narod, Miškina je osnivanje Banovine Hrvatske dočekao kao nešto što će im donijeti poboljšanje u omraženom jugoslavenskom kraljevskom režimu. Mnoge se želje nisu ostvarile. Kako je Miškina reagirao u toj situaciji. Što je poduzeo?

Miškina je već uoči stvaranja Banovine Hrvatske bio izvanredno aktivan. Možda upravo u tom vremenu kulminiraju njegove političke aktivnosti. Od Osijeka pa do Varaždina on posjećuje pojedina sela, drži govore, upućuje seljaka, propagira Seljačku slogu i osnivanje zadruga tvrdeći kako se bez zadružnog pokreta selo ne može podići. Upravo 1937. osnovana je u Đelekovcu Seljačka sloga, sljedeće godine i ona koja se bavila prodajom seljačkih proizvoda, uključena u Gospodarsku slogu koja je već od 1935. počela djelovati kao jedna grana Hrvatske seljačke stranke. Radi toga je Miškina napisao brošuru pod nazivom "Zašto hrvatski seljak nije komunist". Ustvrdio je kako hrvatski seljak previše voli svoj komadić zemlje da bi ga se bio voljan odreći u korist zadružnog vlasništva i drugih ideja koje su u tom vremenu propagirali komunisti. Uspjeh takvog njegovog djelovanja bio je vrlo velik i on 1938. uzima zastupnički mandat te se nakon sporazuma Cvetković-Maček uključuje u strukture najviše elite Banovine Hrvatske. Kad je sljedeće godine jedan koprivnički tiskar objavio knjigu "Stara i nova

gospoda” izazvala je dosta polemike upravo u onim redovima koji su se uključili u Banovinu Hrvatsku i zauzeli vodeće položaje.

Na izborima 1935. i 1938. Miškina je izabran za zastupnika Hrvatskog sabora, ali se u proljeće 1942. nije odazvao na poziv ustaša da se prihvati časti njihova Hrvatskog sabora. Ustaše iz Zagreba nastojali su ga svim silama pridobiti za suradnju. Istodobno lokalni ustaše najradije bi ga strpali u logor ili likvidirali. Ispunit će im se ovo drugo.

Književnik Zvonimir Kulundžić zapisao je: Miškinina djeca i neki stariji ljudi iz Đelekovca sjećaju se dobro da su k njemu dolazili razni ustaški funkcioneri iz Koprivnice i Zagreba nastojeći da ga privole na suradnju. Pričalo se čak i to da sam poglavnik Pavelić želi da Miškina uđe u njegovu vladu. Miškina je na sve te pozive ostao gluh i molio da ga puste na miru dokazujući da je umoran i bolestan, da mu nije ni do čega stalo i da bi volio da se sve to što prije svrši, da se smiri na seoskom groblju kraj svoje žene.

Ustaše se takvom argumentacijom nisu zadovoljavali. I kao posljednji pokušaj na tom planu došao je krajem mjeseca travnja 1942. u Đelekovec kao osobni Pavelićev izaslanik neki mlađi čovjek, prezimenom Kaurić, i pokušao Miškinu ipak privoliti na to. Nakon dosta dugog i mučnog razgovora Miškina je iznio svoj stav tom čovjeku, a preko njega i Paveliću, kako su mi to ispričali njegovi sinovi još 1948. To sam ja tada zapisao ovako: *Dakle vidite, mladi prijatelju, da mi nemamo na temelju čega surađivati. Ja mislim da nam je Rusija mati, a vi šaljete vojsku na nju. Vi se stidite da smo slavenskog roda, a ja se time ponosim. Vi ubijate Srbe, a ja mislim da su nam oni braća. Vi ubijate komuniste Srbe i Židove, a ja mislim da u pravednom uređenju ima za sve ljude mjesta. Vi se ponosite onim čega se ja stidim, a čime se ja ponosim vi ste protiv toga, dakle kako vidite suradnja među nama nije moguća.*

Miškina je taj razgovor s Kaurićem vodio na samo. Svojim ukućanima ispričao je tek dio iz poduljeg razgovora. Ali svi su primijenili njegovu nelagodu i nervozu. Još se više povukao u sebe. Slutio je, ili je već bio siguran, kako će se uskoro sve razriješiti.

Nekoliko dana kasnije posjetio ga je suseljanin Stjepan Petak i poveo razgovor u vrtu kako ih nitko ne bi čuo. Bio je to jedan od Miškininih najaktivnijih suradnika, kasnije i jedan od najaktivnijih partizanskih propagatora, a poslije rata narodni zastupnik. Došao mu je s informacijom da će biti uhapšen i to ne na nekoliko dana kao dosad te da mora hitno pobjeći. Miškina ga je mirno saslušao i zatim upitao: A familija? Petak je imao zadatak što prije ga svojim vezama otpremi na Bilogoru. Miškina je kratko odgovorio. *Je, dragi Petak, a kaj se tu more. Goniju me. Nek im bu. Ak je pak to došlo, onda bolje da stradam ja jedan neg svi moji.*

Fatalistički se predao sudbini. Zadnjih se godina stalno osjećao strašno umor-

nim i bolesnim. Stalno je živio u nekoj psihozi priželjkivanja smrti. To stanje izrazio je u zadnjoj pjesmi koja je kasnije dobila naslov Pesnik i puntar.

*Betežen sem,
Vmrti bo treba, duša s telom se raziti,
Ma sad pred Boga-stvoritelja iti
Neje me strah –
Jednu sem dušu imel
I obraz jen,
To sem nanašal čez svet
Puno bogečki je let ...
Za ništ na svetu nesem ju dal
I v reštu za nju ja sem spal.
Gledela je navek gde Bogek stoluje,
Koj se zna, vidi i čuje.
A ludi kaj reču
čisto je prav - - - Se je prošlo
I iti bo na pot
duša gori, a telo vu svoj kot.
Križek na nebo gori bo gledel
Slove na njemu rekle bodu pak:
Ovdi počiva bedak
Koj pravicu iskal je za ludi
Halabučil
Za nekoga nekaj i polučil.
Štale i gnoja sam se je vžil
Žohkega pehara ponoput pil
A pesnik i puntar on je bil.*

Odlazak u nepovrat

Desetak dana poslije posjeta Poglavnikova izaslanika Kaurića u Đelekovec je luksuznim automobilom došao ustaša Tomo Gračan, rodом također Podravec iz Kalinovca. Sada je bio policijski agent, a prije rata vatreni pristaša Hrvatske seljačke stranke i Miškina ga je dobro poznao. Dogodilo se to 5. svibnja 1942. prije zore, oko 3 sata kad je još bio gust mrak. Miškina, koji je prekinuo timarenje konja, izašao je iz staje poprilično iznenađen posjetom u neobično doba noći. Ustaša je napadno ljubaznim tonom naglasio da dolazi s pozivom poglavnika Ante Pavelića. Nakon podosta uvjeravanja ustaše da će se vrlo brzo vratiti, Miš-

kina se spremio i krenuo usprkos protivljenju ukućana. Tek ulazeći u automobil Miškina je vidio dvojicu ustaša s oružjem na što se lecnuo i ustuknuo korak nazad. Pitaو je Gračana: Kaj sam ja uhapšen? Policijski agent uvjeravao ga je da usput vozi ustaše u Bjelovar. Ali, sljedećeg dana Miškina je u pratnji dvojice ustaša viđen na bjelovarskom željezničkom kolodvoru. Više nije bilo sumnje u to kamo ga prate.

Kako ga spasiti?

Kad se Miškina nije danima vratio obitelj i mještani pokrenuli su akciju za njegovo spašavanje. Bilo je jasno da je otpremljen u neki takozvani sabirni logor. Miškinin otac uspio je doći k ministru Tortiću koji je nekada dolazio u njihovu kuću. Hladno i službeno Tortić je rekao: Pokušao sam, ali tu se ništa ne da pomoći. Sam si je kriv. Sad je tamo gdje je. On je komunist i mi se moramo braniti. Miškinini prijatelji i suseljeni uspjeli su nagovoriti Stjepana Betlehema, koji je kao doglavnik imao velik utjecaj na poglavnika da sa skupinom starih haesesovaca ode Paveliću. Poglavnik je imao pismo iz Koprivnice u kojem se tvrdi kako se malo toga može napraviti za ustašku vlast jer tome smeta Miškinin utjecaj. Napisali su ga dugogodišnji poglavnikovi prijatelji i suborci Ivan Kraljić i svećenik Stjepan Pavunić. I što sam ja drugo mogao nego poslušati i poslati ga u popravni logor. Ono što je on pisao i što sam ja čitao, rekao je Pavelić, po našim ustaškim načelima i shvaćanju, to je komunizam, komunistička promičba. Vijest o tome da je Miškina pod okriljem noći odveden brzo se pročula selom. Stjepan Kadija i toga se živo sjećao: *Dok je došla Pavelićeva vlada onda je on bil pozivan kao ugledni čovek i političar gdi mu se nudila velika vlas i čast. Čak je bilo govora da mu je Pavelić osobno nudio da ako se priključi tom njihovom pokretu bi imal mjesto u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva. Međutim on je to odbio i rekel da se više neće baviti politikom, da se bu on bavil poljoprivredom i gotovo. No, međutim nije ga spasilo ni to. Ovi su jednoga dana došli i otpeleli ga i više se nikada nije vratio. A to je za naše ljude bil veliki gubitak, čoveka kojemu su davali poštovanje, njemu i kao čoveku i kao političaru i borcu, borcu za narodna prava. I sigurno je glas o njegovu pogublenju uticao na ljude, na odaziv u antifašističku borbu, u partizane. On sam nije otišiel v partizane, a oni su ga zvali. Ali, nije htel se prikloniti niti fašizmu.*

Miškina je likvidiran 21. lipnja 1942. U općinu Đelekovac stigao je 16. rujna 1942. što ga je Ustaška Nadzorna služba poslala iz Zagreba 24. kolovoza putem Župske redarstvene oblasti u Koprivnici. Dva, odnosno dva i pol mjeseca poslije smaknuća. Tekst UNS-a: Pavlek Stjepan iz Đelekovca zamolio je da se Mihovil Pavlek Miškina otpusti iz sabirnog logora. Navedeni je zatočen u logoru Jasenovac odlukom od 9. V. 1942. br. 23.130 na vrijeme od 9. V. 1942. do 9. V. 1945.,

radi protudržavnog rada i promičbe.

Usljed toga ne može se molbi udovoljiti, o čemu neka naslov obavijesti molitelja i uputi na gore navedenu odluku ovoga ureda. Ukoliko molitelj unatoč toga ostane kod svoga zahtjeva, neka tada navede stvarne dokaze i protudokaze koji će opravdati njegovu molbu.

Za dom spremni!

Iz đelekovečke općine na pošiljci je pisalo: Gornje Vam se dostavlja na znanje. Kakav cinizam ustaških vlasti!

Ustaški izum - drveni malj

Miškinin martirij bio je već završen u ciglarskoj peći ustaškog logora smrti Jasenovca. Zvonimir Kulundžić zapisao je da o tome kako je Miškina likvidiran ne postoje neposredni svjedoci. Ali seljačkog pisca i pučkog tribuna prepoznavali su mnogi koji su ga tamo sretali, među njima i Katica Sokol iz Đelekovcu susjednog sela Legrada, Ana Špoljar iz Novske, Đuro Rašan iz Novigrada, zagrebački liječnik dr. Nikola Nikolić koji je objavio knjigu Jasenovački logor, Ilija Jakovljević, književnik koji je poznao Miškinu. Neke su knjige kasnije pisane na temelju dokumenata. Zvonimir Kulundžić strpljivo je slagao mozaik o Jasenovačkom logoru i posebice o Miškini. Ponovo su Miškinu pokušali pridobiti za ustaški Hrvatski sabor, no za njega više nisu postojale nedoumice. Vodili su ga na razgovor u ured ustaškog generala, osvjedočenog koljača Maksa Luburića. On ga je i pucnjem iz pištolja pokušao zaplašiti. Vrijedali su ga, izrugivali se. Kad se pojavio ustaški poručnik s popisom i počeo prozivati postrojne ljude znalo se da to način za odvođenje na likvidaciju. Kad je prozvao desetoricu ironično je dodao: Hajde i ti pjesniče. Hajde Miškina dođi i ti ovamo, a drugi je ustaša dodao: Hajdemo, idemo se grijati. Nekoliko sati kasnije već spomenuta zatočenica Ana Špoljar upitala je Križnika: A gdje je naš pjesnik? Uz ležerni ironični osmijeh odgovorio je: A, on. Kod svetoga Petra. Loži vatru. Jedan logoraš koji je uživao stanovite slobode otvoreno je rekao: S njim je svršeno. Bačen je u ciglarsku peć. Pogubljenja su se obavljala tako da je iza vrata stajao skriven ustaša s maljem u ruci, žrtvu koja je izlazila iz hodnika udario je snažno po glavi. Još polužive žrtve bacali su na ciglarski vagonet i tako su kompoziciju od više tako "popunjenih" vagoneta odgurali do zažarene ciglarske peći i taj infernalni teret gigantskom viljuškom prebacivali jednog po jednog u živi plamen. Doista, kako pripominje Zvonimir Kulundžić, takav pakao nije mogao zamisliti ni Dante.

U zaključku poslužimo se lucidnim riječima pjesnikinje Božice Jelušić: Život i djelo Mihovila Pavleka Miškine možda bismo trebali promatrati u okviru etičkih odrednica idealizma, humanizma i ljubavi za zavičaj. Ove tri osobine bitno odre-

đuju i njegov literarni stav, a nadasve njegovu ljudskost koja je neupitna. Ono što danas imponira s pozicije života na selu jest upravo njegova žeđ za svjetlošću koja je konstanta cjelokupnog opusa. I to ne samo u metaforičkom smislu već u pravom, izvornom, životnom smislu.

Dodajmo: Taj izgledom grub, a veoma osjetljiv i osjećajan čovjek, mirotvorac, nije se mogao sprijateljiti s mišlju da će morati dići pušku, ubijati i razarati ono što je sirotinjskom mukom stvoreno. Iskazivao je ljubav prema čovjeku i svakom božjem stvoru. Koliko je samo sućuti pokazao spram onih pokošenih ptiča! Nije li se na kraju martirijskog puta uza sve koji su mu bili dragi sjetio i svoga cudjeka? Realno je pretpostaviti.

CUZEKU

(odlomak)

*Cuzek, cuzek, al bi se rital,
da je tebi ziti van
ze te stare kmične štale,
gde si pavuk prede tran.*

*Kak si skakal celo leto,
dok je bilo toplo, prah,
sakoga si kuta našel,
neje tebe bilo strah.*

*Ali ve ti zima ne da,
ti je žmehki oglavnik,
na noge si zapet bogec
kakti da si z gmajna bik.*

*Al vre dojde nazaj leto,
zraste trava, cvet bo cvet,
ti na pašu onda pojdeš,
onda bode tebi svet.*